

Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına ait Kayıtlar

Prof. Zeki Velidi Togan

İlhanîlerin meşhur veziri Reşideddin'in oğullarına, bazı diğer yüksek devlet memurlarına ve ülemadan bazısına yazmış olduğu mektuplarının maiyetinden Muhammed Eberquhî tarafından tertip ve cem' edilenleri arasında Rum diyarının, yani Anadolu'nun iktisadî, siyasî ve medenî tarihine dair çok kıymetli malûmat ihtiva edenleri bulunmaktadır. «Mukâtebât-ı Reşîdî» ismini taşıyan bu mektuplar mecmuasının bir nüshası *Prof. E. Browne*'nin şimdi Kembric Üniversitesine mal olan kütüphanesinde bulunuyor. Bu zat bu eserin bazı yerlerini kendisinin «İran Edebiyatı Tarihi» kitabında nakletmiştir. Profesörün vefatından sonra bu eserle Pakistanda Lahur (Pencap) Üniversitesi profesörü Muhammed Şefî meşgul olmuş ve 480 sayfa tutan bir cild halinde haşiyeler ve fihristleriyle birlikte neşretmiştir. Bu eserin eksik, fakat Browne nüshasında bulunmayan bazı parçaları havi bir nüshası bizim Üniversite kütüphanesinde, farsça yazma eserler N. 884 te bulunmakta ise de Muhammed Şefî'nin bu nüshadan haberi olmamış ve istifade edememiştir.

Eserde Anadolu'ya ait malûmatı sıra ile hülâsa olarak alıyoruz :

S. 22 - 27 : Reşideddin Tarsus, Sus, Avasim (yani şimdiki Hatay), Kinnisrin ve Fırat sahillerinde vali olan oğlu Hoca Sadeddin'e yazdığı mektubunda fazla içki ve zevk ile meşgul olmamasını, memleketin imarı işleriyle uğraşması gerektiğini, haksızca müsadere edilen şahıs emlaklarının ve vakıflarının iadesini, medrese, ma'bed, sanat müesseseleri binası, mezar ve hanekahların inşa ve imarı işleriyle meşgul olması gerektiğini anlatmış ve kendisinin Malatya ve Antakya'da çok emlakı olduğunu ve bunların varidatını seyyidler (Peygamber evladı), meşayih, hafızlar, fakih ve muhaddislerin terbiyesine ve umumî misafirlik evlerinin beslenmesi, hayrat am-

barları, köprüler, hanlar inşasına sarfetmesini ve vakıflar tesis etmesini ve bu işlere bizzat nazaret etmesi gerektiğini emretmiştir.

S. 52 - 53 te merkezî Anadolu valisi olan diğer oğlu Hoca Celaleddin'e yazdığı mektubunda Tebrizde kendi namına tesis ettiği «Rab'i Reşîdî» mahallesi civarında Zenciler, Gürcüler, Habeşiler ve Qaravî denilen galiba Uzakdoğu zencileri [1] yle meskûn dört köyün yanında bir de Rumlarla meskûn bir köy tesis etmek niyetinde olduğunu anlatmış, bunun için Anadolu'dan 40 kadar erkek ve kadın Rum gönderilmesini emretmiştir. Bunlar kendilerine ayrılan yerleri imarla meşgul olacaklarmış. Reşideddin bir Üniversite ve hayrât müesseseleri mahallesi olan Rab'i Reşîdî'nin civarında muhtelif ırklara mensup ehaliyle iskân edilen köyler vücuda getirmişti. Reşideddin (s. 93) oğlu Celaleddin'den Tebrizde kurduğu hastahaneler için Anadolu'dan Rum ilâçları istemiş, ilâçların rumca isimlerini ve mikdarlarını da yazıp bunların her sene kendi develeri ile göndermesini emretmiştir.

Reşideddin Bağdad hâkimi oğlu Emir Ali'ye yazısında zamanının büyük âlimlerinden Kutbeddin Şirazi, Kadı Beydavi, Buharalı Sadr Cihan, Addeddin İcî, Abdurrazzak Kâşî, Nâsir Tusî'nin oğlu Asileddin, Cemaleddin Hillî, Hindistanda Mevlana Şemseddin Dihlevi ve emsali zevata mikdarları tasrih edilen hediyeler göndermesini emrederken Antakiyede sâkin alim Mevlana Seyfuddin Mısrî'ye nakden 1000 dinar, bir sincap kürkü, bir eğerli merkep; Erbilde Mevlana Bedreddin Erbili'ye, Mardin'de muhaddis Huccetüddin Musa al - Mardini'ye, Hısnıkeyfalı Mevlana Fazıl'a, Tarsusta Mevlana Kehfeddin Tarsusi'ye yine o mikdar hediyeler göndermekle memur etmiştir (s. 56 - 69).

S. 132 - 35 te Kiği ve Palu hâkimi emir Karaboga'ya yazdığında bu iki mıntıkada Gazan Hanın mülkleri ve vakıfları olduğunu, ora ahali olan Kürtlere hiç bir suretle itimad edilemeyeceğini, Murad Suyu kenarındaki kayalar üzerinde vaki olan Palu'da çok kuvvetli istihkâmlar bina etmesi gerektiğini bildiriyor ve Kürtlerin serkeşliğini şiddetle defetmesini emrediyor.

[1] Kitabın 14. sayfasında Hindli, Habeşli ve «Qaravî» ler Basra Körfezi yoluyla gelen siyahlar (asnaf sudan) olarak zikredilirler, orada Basra tüccarlarının «muamelât» ı ile bağı yerler sıfatiyle «Saymura» zikredilebilir, ki ileride anlatacağımız veçhile Bombay yanında Saymura limanı bugünkü *Clavul* demektir. Bk. G. Ferrand, *Relations de Voyages... relatifs à l'Extême - Orient*, p. 223, 480 Minorsky, *Hudud al-âlem*. s. 244.

S. 135 - 139 da Kayseri eşrafına yazdığında bu şehrin Tacik ahalisinin Argun Han zamanında Keyhatu Han'a taraftarlık ettiklerini, kendisinin uğraşarak İlhanın (yani Gazan'ın) gazabını teskin eylediğini beyan ederek Kayserinin eski hanedanından Hoca Mevdudşahi'yi kendisine Tebrize göndermelerini teklif etmiştir, ki bu vakit Ortaanadolu hâkimi oğlu Hoca Celaleddin ve onun naibi de Tokatlı Hoca Şerefeddin Hasan imişler.

S. 156 - 159 da Sivas hâkimi, nâip, kadı, seyyid, ulemâ ve eimmesine, mutasarrıf ve bitikçilerine başvezire has «al tamga» ile yazdığı yazısında burada Gazan Han tarafından tesis olunan Darüssiyade'nin Kayseri, Tokat ve Arabgirdeki vakıflarından, oğlu vali Hoca Celaleddin vasıtasıyla Sivasta vakıf olarak güzel, havadâr hamamlar, dükkânlar, fırın ve değirmenler ve bir de dört yeraltı kanalı (kâriz) bina ettirmiş olduğunu ve kendisinin has parası ile yapılan bu kanallara «Qanavat-i Reşidiye» denildiğini, bütün bu vakıfların ve kanalların geliri Gazan Hanın Darüssiyade'si masraflarına tahsis edilmiş olduğunu, dünyanın her tarafından âlimler, seyyidler gelirse bu Drüssiyade'de kalıp rahat edecek, tedris ve irşadla meşgul olacaklarını, Darüssiyade'nin masrafları ve tamiri için vakıfların geliri kifayet etmediği takdirde Sivasın umumî (divanî) vergisinden sarfiyat yapılacağını bildirmektedir.

İbn Bibi (Ayasofya N. 2985, s. 722) Erzincan ve tevâbi'nin Abaka Han zamanında şer'î mubayaa ile İlhanın has «inçu» süne ilhak edildiğini yazar. Bu husus şehrin imarına vesile olmuştur. Reşideddin de burada kendi parası ile bir «Medrese-i Erzincan» tesis etmiş ve s. 172-174 te Erzincan hükkâm, nüvâb, kadı, seyyidler, ulemâ, eimme ve meşayihına yazdığı bir al tamgalı resmî yazıda bu medresenin müderrisi olan Konyalı Mevlana Şemseddin Muhammed'e her sene, oğlu Anadolu veziri Hoca Celaleddin eliyle bir eğerli katır, 2000 dinar «Erzincan akçası», 1000 Irak harvar'ı (1 harvar Gazan zamanında 83 kilo) erzak, elbise ve sincap kürk «idrar» olarak verilmesi ve medresenin 20 talebesi ve oradan geçinen (murtaziqa) diğer zevat için de her yıl bir yün cübbe, birer koyun postını, 2 harvar erzak, 100 dinar akça verildiği ve bunun (bu talebe için geçim vasıtası olarak verilen paradan hariç, yani ilâve olarak Erzincan vergisinden verildiği, keyfiyetin «Divan-ı a'lâ» hükmü olarak Moğol ve Tacik emirlerinin mühürleri, padişahın altın damgası ve kendisinin (yani başvezirin) «al tamga» sı ile musaddak olduğu, mezkûr medrese müderris ve talebesi için yapılan bu tahsisatın nesil be-nesil verileceği bildirilmiştir.

S. 177 Huzistan ahalisine yazılan resmî yazıda Bayat Türklerinin yaşadığı ve «Bayat» ismiyle maruf vilayette «Çeharsadde» (Dört-yüz) ve Hirbitan [1] (Timur tarihlerinde zikredilen Mogol Hirmiday'lar?) in bağımında bulunan 5000 koyunun yünleri Şiraz'a gönderilip hayrât müesseseleri için gereken halıların dokunması için sarfedileceği ve Erzincan Medresesi için gereken halıların da bu Hirbitan(Hirbiday'lar) elindeki koyunlarının yününden Şirazda yapılacak tasrih edilmiştir. Bu vilayetteki yer isimlerinden «Kara tepe» ve mogolca olarak «Ala moran» nehri isimleri bu yazıda zikredilmektedir.

Bu eserin ihtiva ettiği vesikaların mühimlerinden biri de Resideddin'in bir ölüm tehlikesi gününde yazdığı vasiyetnamesidir. Bunda kendisinin İran, Azerbaycan, Anadolu ve bazı komşu vilâyetlerde bulunan tekml emlâkini saymakta, bunların çoğunu o zaman sayıları 14 olan oğulları ve dört kızına, zamanın hükümdarı Ulcaytu Hana, bazı âlimlere ve vakıflara tahsis etmiştir (s. 220 - 230). Bütün bu emlâkin başında sayısı «feddan» ile tesbit edilmiş olan ziraat toprağı gelmektedir. Şayan-ı dikkat olan bir nokta da bu arazinin Resideddin satın alarak imar ettiği, yahut sadece iska yoluyla elde edip etkirdiği(amlâki ki dar rub'i maskûn xarıda u imarat karda... amlâki ki dar mamâlik ba şaxm-i in da'if masqiy u mazru' ast) has emlâki olmasıdır ki hasılatı «cins» olarak alınan ziraat sahaları buna dahil değildir. Bu arazinin en çoğu Gazan Han'ın ve Resideddin'in İrak Arab'da Nehri İsâ ve Şeylâ'da açtıkları kanallarda (1000 feddan) Horasanda (1000 feddan) ve Irak-ı Acemde (1000 feddan), Diyarıbekir ve Rabi'ada (500 feddan), Şiraz ve Kirman'da (beşer yüz feddan) bulunmuştur. Azerbaycan ve Diyar-i Rum'daki arazi ise ufak hisselerden teşekkül etmiştir. Anadoludaki bu emlâk büyük oğlu Hoca Celâleddin'in idaresinde bulunmuş ve şunlardır :

Erzincan 100 f, Sivas 50 f, Tokat 100 f, Bayburt 50 f, Cursin (?) 100 f, Çapakçur 50 f, Kiygı 100 f, Palu 100 f, Divriği 50 f, Harput 50 f, Âmid 50 f, Kayseri 100 f, Malatya 100 f, Tarsus 100 f, Antakya 50 f, Abkl (Abı garın (?) = İlgn) 20 f. Güzelhisar (Aydın) 10 f, Çemişkezek 10 f, Ankara (Anguriye) 20 f, Kırşehir 20 f, Amasya 50 f, Denizli (Donguzlu) 50 f, İsnaf (?) 20 f, Kütahya (Kutay) 30 f,

[1] Ben bu ismin Garbî Sibiryadaki «İrbıt» ismi ile bir olacağını, bunun da «İbir ve Sibir» tesmiye olunan yerde vaki olması dolayısıyla «İbrit», yani «İbirler»den muharref olacağını muhtemel görüyorum.

Konya 50 f, Arabgir (Arab kerd) 20 f, Kemah kalesi 20 f, Samsun (Sansun) 10 f, Hinni (Diyarı ber vilâyetinde) 20 f, Hattax (Yakut'e göre Miyyafarikin yanında bir kale şimdi Atak) 10 f, Larende (yani Karaman) 20 f, Karasi ^{مرسی} yazılmış 10 f, Eflân (= Eflani pazarı) 50 f, cem'an 1590 feddan. Şarkî Anadolu'da Van, Vastan, Bitlis, Ahlat, Siirt, Hisnikeyfa, Erzen, Khizân ve Maden Gürcistanla birlikte sayılmış, ki hepsi diğer oğlu Pir Sultan'ın idaresinde bulunmuştur. Bunlarda iska ve imar ettiği arazi toptan 300 feddan olarak gösterilmiştir. Diyaribekir ve Diyarirabi'a vilâyetlerindeki erazisi 500 feddan olarak kaydedilmiş, ki diğer oğlu Humam'ın idaresinde bulunmuştur. Diyaribekir vilâyetinde iska edilen bu sahalar ileride ayrıca bahis mevzuu olacaktır. Bir de Reşideddin ortaana-doluda «Kaz uvası»nda satın aldığı 300 feddanlık eraziden bahse-der, ki Sivashlı mutemedi Mevlana İmadeddin Ahmed Sivasî'nin idaresinde bulunmuştur. Reşideddin'in İlhanlar memleketi dışında Kâ-bil, Gazne ve Lahur'da Sind vilâyetinde, Şam ve Yemende satın al-dırıldığı çiftlikler olmuştur, ki bunları mutemedleri vasıtasıyla o memleketlerin usulüne göre idare ettirmiştir. Reşideddin bunla-rı da evladına milk olarak yahut hayrât müesseselerine vakf ola-rak tahsis etmiştir. Ezcümle Şam ve Yemendeki erazisi Haremeyn'e, Sind ve Hinddekiler Bağdaddaki Şihabeddin Sühreverdi zaviyesine vakfedilmiştir.

Bunlardan başka Reşideddin'in Rum'da ve Diyaribekir, Tebriz ve Şiraz'da haraları olmuş, bunlarda 30 000 at ve kısrak, yine Rum-da ve başka vilâyetlerde göçebe kabilelerin reisleri idaresinde bak-tırılan 250 000 kadar koyunu ve başka hayvanları olmuştur, ki bun-ların yün ve barsaklarının hasılatı Tebrizdeki Rab'i Reşidi'ye tahsis edilmiştir (s. 235).

S. 234-36 da Reşideddin'in Diyaribekir hâkim, nüvâb, kadı ve mutasarrıflarına kendisinin Dicle'den açacağı kanallar hakkında ve oğlu Hoca Celâeddine de Malatya yanında Fırttan Gazan Han na-mına açılacak kanallar hakkında gönderdiği yazıları dercedilmiş ve bu iska sahalarının plânları da eklenmiştir. Diyaribekir ahalisine yazılan resmî yazıda Musul civarında Dicle'den «Nehri Mustacidde-i Reşidî» ismiyle büyük kanallar sistemi açmakla Hoca Zeki al-din Mes'ud'u tanzif ettiğini, burada açılan kanalda 14 nehir ve köy vü-cuda getirileceği, bunlara Diyaribekir ve Rabia, Büyük ve Küçük Ermenistan ve Rum vilâyetlerinden muhacirler getirilerek yerleşti-rileceği, onlara tohumluk, çift hayvanları, ziraat aletleri ve yiye-cek tam olarak verileceği, Diyaribekir ahalisinin de bu iş için 2000

işçi vermesi icabettiği, bunların ücretleri Reşideddin'in kendi cebinden verileceği anlatılmıştır. Ekli olan plâna göre bu kanal Dicle-den Cezire-i İbn Omar (Cizre) yanında açılacaktır. Kanalın sağında Reşidiye, Mecdiye, İbrahimiye, Humamiye, Rukniye, Sultaniye, solunda Celaliye, Latifiye, Qarya-i Ali, Muhammediye, Ahmediye ve Şihabiye şeklinde kendisinin ve oğullarının adıyla adlandırılan köyler gösterilmiştir. Dicle'nin iki sahilinde gösterilen Musul'un garbinde «Musul Sahrası»nda gösterilen bu büyük kanal ve köylerin garbinde «Maqlub Dağına yakın Musul Sahrası» (saxra-i Musil bi-qurb-i Cabal-i Maqlub) kaydı bulunmaktadır. Halbuki Maqlub Dağı ve bu isimdeki kasaba bugün Musul'un şarkındaki sahrada bulunmaktadır ve bu Maqlub Dağının (Yezidi aşiretinin oturduğu dağlık yerlerin) şarkında, bugün Türkmen Aşiretinin oturduğu yerlerde Dolap yanında «Reşidiye» adını taşıyan kasaba vardır, ki haritalarda da gösterilmiştir. Ekli olan plânın eksiklerine Muhammed Şef'i de kat etmiştir. Her halde bu kanal bizzat Dicle'den değil de Habur'dan açılmış olsa gerektir. Reşidiyede bugün bu nehir üzerinde vakı Zahu'dan Musula giden yol üzerinde bulunmaktadır. Reşideddin'in plânında zikredilen diğer köy ve nehir isimleri elbette ancak mahallinde tesbit olunacaktır.

Kanal açma işinin plân üzerinde kalmayıp bilfiil tahakkuk etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Reşideddin'in emlaki arasında Diyarı Bekir vilâyetinde iska edilen erazisi sıfatıyla gösterilen 500 feddan da bu «Nehri Mustacide-i reşidiye»de bizzat kendisine ait çiftlik olsa gerektir.

Gazan Han namına oğlu Celaleddin'in idaresinde açılacak kanallar hakkında bunların Malatyanın tam yanında Fırrattan ayrılacağı yazılmıştır. «Nehri Mustacide-i Gazani» ismini taşıyacak olan bu kanalın plânı da Reşideddin'in yazısına eklenmiştir. Mektupta deniliyor, ki Malatya Sahrasında Fırrattan geniş kanallar çıkarıp iska olunan yerlere on kadar büyük köy (qarya-i mu'taber) tesis edeceksin. Bunun ahali Rum, Qinnisrîn, Avasim (yani şimdiki Hatay ve İskenderun) tarafından nakledilecek. Nehrin yukarı tarafında 8 köy kurulacak; onun aşağı kısmında da biri «Reşidiye», diğeri «Celâliye» olmak üzere kendisi ve oğlu namına iki köy kurulacaktır. Ekli plânda yeni kanalın garbinde Gazanabad, Mahmudabad, Sultanabad, Mubarekabad, Şahabad adlarıyla beş köy; kanalın sol sahilinde Devletabad, Saâdetabad ve Zeferabad namlarıyla üç köy gösterilmiştir. Her köyün yanında da büyük kanaldan çıkarılan ve aynı köyün adını taşıyan birer nehir, yani kanal ter-

sim edilmiştir. Yazının sonunda bu büyük kanalın suyunun zikri geçen köyler tarafından kâmilen istifade edilmeyen bakiyesi yine dönüp Fırata gelecektir ve bu su artığının akacağı kanal da haritada gösterilmiştir. Kanalın her iki tarafındaki arazi hep «Sahra-i Malatya» olarak işaret edilmiştir.

Malatya'nın yanında Gazan Han zamanında yapılacak olan bu imar işlerinin bilfiil yapılmış olduğu Ulcaytu zamanında yazılan vasiyetnamede Malatya'da Reşideddin'in kendisine ait olmak üzere gösterilen 100 feddanlık çiftlik kaydından anlaşıldığı gibi, bugün Malatya'nın tam yanında «Aşağı Mahmudiye» ve «Yukarı Mahdu-diye» isimli köylerin bulunmasıyla da sabit olmaktadır (Son teşkilât-ı mülkiyemizde köylerimizin adları, Ankara 1928, sf. 881-2). Bu mevzu Malatya'da bilhassa sicil kayıtları üzerinde tetkik edilebilir.

Garbî Anadolu'dan hıristiyan unsurunun atılması hakkında Bizans müverrihi *Nikiפורos Gregoras* ile *Pachymeres*'in yazdıkları ve «13. asırda gül gibi parlıyan Küçükasya ortodoks kiliselerinin bu asrın sonunda anî olarak sukutu» hakkında *A. Wichter*'in tahkikatı bu işin İlhaniler tarafından organize edilmiş olduğunu, bunun sadece Uc beylerinin işi olmadığını gösteriyordu (bk. *Z. V. Togan, Umamî Türk tarihine giriş*, 246, 307). Saruhanlı aşiretinin tuz inhisarına nazaret dolayısıyla Cengiz evladı memleketlerinin her tarafında görüldüğü gibi kendilerini vergiden muaf tutmuş olmaları (ki bu gibilere «yasaklı» deniliyordu) ve bu beylikteki, yani İzmir körfezindeki, tuzların idaresine daha Yıldırım Bayezid zamanında tam Mogol zamanı ıstılahı ile «tuz yasağı» denilmiş olması (Aşık Paşa, 74; Neşri, Kastamonu nüshası 92, Manisa nüshası 143), keza «Düstürname» de görülen İlhanlı popüler tarih an'anesi dikkati çekiyordu. Şimdi Reşideddin'in emlâk listesinde Denizli'de 50 feddan, Aydın (Güzelhisar) da 10 feddan, Kütahyada 30 feddan, Karaman Lârende'de 50 feddan bizim ismini Karasi diye okuduğumuz yerde 10 feddan, Pafloganyada şimdiki Zafranbolu tarafındaki Eflani'de 50 feddan, Denizli ve Kütahya ile birlikte zikredilen «İsnaf», yahut «Asnaf», yahut «İsnaq» da 20 feddan çiftlikler İlhanlılar zamanında Bizans sınırlarının imar ve iskânına cidden ehemmiyet verilmiş olduğunu gösteriyor. (Reşideddin, s. 319) «Büyük Kustantiniye» den her sene gelen «cizye» nin Tebrizdeki Rab'i Reşidi ilim ve hayrat müesseselerine tahsis edilmiş olduğunu zikreder. Eflani merkez olmak üzere Paflagonyada İlhanlı timarları bulunduğu dair ha-

berler [3] Reşideddin'in aynı Eflani'deki mâlikânesine ait kayıtlarla te'vid edilmiş bulunmaktadır. Garbî Anadolu'nun iskânı Abaka Hanın ticaret yolları, bilhassa askeri yolların inşası ile birlikte Erzincan Ovası, Uzun yayla, Sakarya havzası, Suriye sınırları gibi yerleri İlhanlıların Şarktan getirdikleri ve güvendikleri yeni unsurlarla iskan eylemek, bilvesile yerli Türkleri daha garbe itmek, onları da sınırların müdafaası işlerinde istihdam etmek, Argun Han zamanında açıkça deniz sahillerinin haritalarını aldirarak, oralarını benimsemek [4] siyaseti neticesinde husule gelmiştir. Müslümanlığı kabul eden Gazan'ın Batı Anadolu'ya karşı gösterdiği ilgi babaları devrinde olduğu gibi sadece stratejiye ve iktisadî menfaatlara münhasır kalmıyordu. Reşideddin'in mektupları bunu pek vazih olarak gösteriyor.

S. 78 - 93 Oğlu Celaleddin'e yazasında Rum'un büyük veziri sıfatiyle ne yapması gerektiğini madde be madde tesbit etmiştir, diyor, ki Kur'an - ı Kerimdeki «Müşriklerle toptan harbediniz» (Qatilu al-muşrukin-a kaffa) emrini tam olarak tatbik edecek, Rum diyarında sayıları çok olan keferenin imhasına sarfu-gayret edeceksin, ziraatin inkişafına itina edeceksin, ticaret yollarının emniyetini temin edecek, zindıkları katil, melahideyi idam ve küffar diyarını tahrib hususlarında asla kusur göstermiyeceksin, (Mogol) vergi memurları (bitikçiler) âciz ve fakir insanlardan mal müsadere etmişlerse onları sahiplerine iade edeceksin, medrese, mescid, tekke, köprü, sanat müesseseleri, rabatlar binası ve tamiri hususuna itina edeceksin. Bir de Rum ülkesinde bana ait bulunan has milklerden o diyarda «Ebvab al-ber» ler vücuda getireceksin, ticaret kervan yolları, han, rabat, anbarlar ve sanat müesseseleri tesis edeceksin demıştır. «Ebvab al-ber» diyerek Reşid «Tarih-i Gazani» de (K. Jahn neşri, s. 209) içinde türbe, mescidi cami, medreseler, hane-kah, darüssiyade, darüßsifa, kütüphane, hammam vesaire müesseseler bulunan hayrat müesseseleri kompleksini tesmiye etmektedir.

Reşideddin'in mektuplarında İlhanlıların, batı Anadolu'yu cezri tedbirlerle nihaî olarak ilhak eylemek siyaseti takip ettiklerini te'vid eden kayıtlardan biri de şudur :

Meğerki Reşideddin'in büyük oğlu Celaleddin Ortaanadoluda vezir iken, diğer oğlu HocaMecdeddin de «Denizli vilâyet ve şehir-

[3] Z. V. Togan, Giriş, s. 317.

[4] «Argun Hanın kullandığı Akdeniz haritası nam makale, «Türk Yurdu», XXVI, 1941, s. 45-48.

leri» (vilâyet u bilad-i Donguzlu) da vali imiş. Yani Denizli merkez olmak üzere Garbi Anadolu ayrı bir idareye tabi kılınmış. Reşideddin bu oğlu Hoca Mecdeddine yazdığı mektubunda (s. 183 - 207) bizzat Gazan Hanın kışlamak için «Savahil-i Derya-i Rum u Donguzlu» ya gelmeğe azmettiğini, yalnız Şarkta, Hindistan sınırlarında zuhur eden bazı hadiseler yüzünden Azerbaycanın Karabag'ında kışlamak mecburiyetinde kaldığını zikretmiştir. Bu münasebetle Denizli tarafları «sultanların tenezzüh, hakanların teferrüc, kay-sarların yayla yeri, büyük padişahların ordugâhı» olarak tavsif olunmakta, Gazan Hanın bu kış ayları için buraya geleceğini Kıbrıs, Efrenc Cezireleri, Bunduk (Venedik) ve İstanbul, hatta Mısır ve Şam hükümdarları duymuş olduklarını, bu münasebetle Gazan Hanla sıkı temaslar temini hususunda haberleştiklerini keferenin cizye gönderdiklerini, o taraflarda dağlarda asırlardan beri yaşayıp kimseye itaat etmiyen kuffar zümresinin itaat ettiklerini Sinop'tan Ayıntaba kadar bütün Rum serhaddinin padişahın eteğini öpmeye hazırlandıklarını zikretmiştir.

Reşideddin'in diğer bir mektubundan «Denizli ve Savahil-i Rum»un İlhanî devletince ehemmiyet kesbetmiş olduğu anlaşılmaktadır. Gazan Han zamanında Celaleddi'nin Rum eyaleti veziri, Mecdeddi'nin Denizli'de vali olduğu 1298 senesinde Selçuklu Üçüncü Alaeddin Keykubad'ın Konyanın idaresine iade edildiği tarihten az evvel olduğu Reşideddin'in bu Alaeddine yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Mecdeddine mektup yazıldığında Celâl, İsfahan'da bulunuyordu. Fakat biz her iki biraderin Olcaytu Han zamanında da, yani 1304 ten sonra da Ruma, aynı vazifelerine iade edilmiş olduklarını görüyoruz. Reşideddin bu iki oğlunun büyük vazifelere Han tarafından tayin edilmeleri dolayısıyla Suriye hududunda şimalî Irakta (Hadise, Âne ve Hit taraflarında) vali olan yeğeni Hoca Maruf'a yazdığı mektupta (s. 15-18) bu işi kendi familyesinin nâil olduğu en büyük mazhariyet olarak anlatır, her ikisine yardım etmesini tavsiye eder, Türk ve Tacik arasında işgüzarlığı ve doğruluğu ile bir misli olmadığını söylediği Hoca Mecdeddin'in Şarkta «Amuderya nehri sahilinden garpte Rum memleketi sınırlarına, Sind nehri sahasında Mısır hududuna, Cenuptan şimale doğru da Diyarı Rabi'adan Evnik ve Balçıman'a kadar uzanan İlhanlı «ülkesi» nin tek mil «işrâf» yani «müfettişlik» işi kendisine havâle edildiğini, İlhanların «Yeke tümeni», yani hükümdarın has ordusu başında bulunmasına rağmen Diyaribekir ordu kumandanı Emir Sutay ile oğlu Hacı Tugay'ı tegallüpten alıkoymak, raiyelere Etrak'tan eziyet eriş-

tirmemek mümkün olacağını ve Bu Meceddini memleketinde (yani Denizli taraflarında) ziyaret ederek onu şereflendirmek, onun ehemmiyetini büyütmek gerektiğini beyan etmiştir (maslahat-i maddar anast ki ora ba taşrif-i şarif-i xod muşarraf karda işraf-i malmalik-i İran... badu tafvid kunim).

Bu sözlerden Meceddine Gazan Han senin ülkene, Rum diyarı savahil mıntikasına gidip orasında kış geçirmek istiyor, dediğinin manası anlaşılıyor. Reşideddin oğlu Meceddine Gazan Han zamanında yazdığı mektubunda (s. 186-208) bu oğlunu tekmi İlhani ülkelerinin kendisine tediye olunacak «mültemesat»ın, komşu memleketlerdeki ticaret mümessillerinden ve emlakini idare eden mutemetlerinden gelecek ve istihsali kış aylarında yapılması mütad olan hasılatını toplamakla tavzif etmiş ve bu malların tam listesini vermiştir. Bu yazıdan hükümdarın ve maiyetinin seferleri ve kışlak sahalalarında ikametleri hengamında iâşe mevadınının Reşideddin'in topladığı bu mallardan verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tekmil İlhani memleketi işlerine bakan bir yüksek ve dalbudaklı hükümet dairesini çeviren bir zatın aynı zamanda Garbî Anadolu ve Rum Denizi (Akdeniz) savahili valisi sıfatıyla Denizlide oturmuş olması çok dikkati çeken bir keyfiyettir. Bu listede Meceddin'in, babasına ait olmak üzere şimdiki Türkiye hududu dahilindeki vilâyet ve şehirlerden tophıyacağı mevad da sayılmıştır [5].

Reşideddin'in oğulları hakkında haber veren kaynakların bir kısmını Prof. M. Şefi' s. 378-79 da gösterilmiştir. Reşideddin'in Sivas, Malatya ve Cizre taraflarında inşa ettirdiği kanallara kendi ismini ve oğullarının isimlerini verirken, familyesinin hatırasını şimdiki Türkiye hudutlarından te'dib etmek istediği aşikârdır. Oğullarından Anadolu ile bilfiil bağlı olanları Celaleddin, Sadeddin, Meceddin ve Pirali olmuştur. Reşideddin bu ülkeye Gazan Hanın

[5] Burada zikredilenler şunlardır : Erzincandan 200 top «kemha» kumaşı, 10000 arşın kadife, 10000 arşın iskarlat, diğer Rum (Orta Anadolu) vilâyetlerinden ise 1000 let iskarlat, 20000 arşın Kırım keteni, 100 let «ansar Rusya» (?), 200 top kemha, 4000 top kemha, 1000 top başka kumaşlar; ayrıca Erbiliden 500 top «musannaf» tesmiye olunan kumaş, 10000 arşın adi kirbas; Mardinden 3000 kıt'a yün, 5000 adet «adim» (sathıyan?); Hisnikeyfa'dan 1000 kıt'a yün, 1000 adet «adim» (sathıyan?); Siirt'ten 1000 adet sahtıyan, 10000 arşın âdi kirbas; yine Rum'dan 5000 top kürk (muyine). Bundan başka yine bu kışlık toplamı beyanında Mardinden 1000 men üzüm, 30 cerip mahsulü kavun, Erzincandan 500 men armut, 200 men kayısı Mardinden 500 men kayısı ve 600 men incir, Vastan'dan 100 men zirışk (kadın tozluğu), Bitlis'ten 5000 men sirke geleceği bildirilmiştir.

Suriye seferlerinden başka bir zaman gelmiş midir, bilmiyoruz. Fakat o, ihtimal Türk tarihi ile fazla ıstıgalı neticesi olarak, kendisini ve familyesini Türklüğe samimi olarak katmıştır.

Reşideddin menşei itibariyle yahudi ise de samimi müslüman olmuş, Türk ve Moğol hanedanı muhitine de tam olarak temessül etmiştir. Bu mektuplarında (s. 127-131) oğullarının toplu bir evlendirilme işinden bahsederken bunları Müslüman, Türk ve Moğol çevrelerinin en yüksekleri ile akraba yapmak yolunu tuttuğu görülmektedir. Şöyle ki zikri geçen oğlu Gıyaseddin Muhammed, Sührerverdi şeyihleri neslinden Fatıma Hatun ile, yani Hazreti Ebubekir neslinden bir kızla; diğer oğlu Ahmed, ilhan Keyhatunun oğlu Mengü'nün kızı Quti Haneke ile; Abdullatif Yezd atabeg'i Alaeddi'nin kızı Türkân Hatunla; diğer oğlu Mahmud, Hindistanın Türk padişahı Feruzşah Haleci'nin biraderzadesinin kızı ile; diğer oğlu İbrahim Tebrizin eski Memlan sülâlesi neslinden Melik Ali'nin kızı ile; daha diğer bir oğlu Alişah, Mekke seyyidlerinden Seyyid Beşirin kızı ile; daha diğer oğlu Ali, Şirvan şahının kızı ile; diğer oğlu Şihabeddin de Emir Çoban Noyanın oğlu Dimaşk Hocanın kızı ile; nihayet Humam ismindeki oğlu Gilanşahlardan Emir Mevdudşah'ın kızı ile evlendirilmişlerdir. Bu listeye dahil olmıyan diğer oğullarının Hoca Mecceddin'in de bir Türk ailesi ile evli olacağı anlaşılıyor, çünkü Çubanlı Melik Eşref tarafından hapsedilen oğlu «Artuk» isminde türkçe isim (Hfiz Abru, Zayl, s. 178), Reşidin bir kızını yine türkçe «Ay Hatun» ismini (Mükatebat, s. 239) ve bütün kız evladı türk eşrafı usulüyle «hatun» lakabını taşımışlardır. Tuhaf olan cihetlerden biri de Reşideddine Gazan Han ve Olcaytu tarafından «Cami ut-tavarih» kitabının tasnifi için mükâfat olarak verilen büyük inâmların irsî oluşu ve «Cami ut-tavarih hissası»nın Reşideddin'in oğulları zamanında da bir gelir maddesi olarak sayılmasıdır. Elbette ki böyle bir aile kendisini her şeyden evvel Türklere ve Cengiz evladına bağlı hissedecektir.

Reşideddin'in Anadolu'da imar ettiği arazi 1590 feddan + Diyaribekir ve Rabi'ada 500 + Kazuvasında 300 + Gürcistanla beraber sayılan Şarkî Anadolu (Reşideddin'in tabiriyle «Rûm-i a'lâ») da 300 feddan olmak üzere cem'an 2690 feddan teşkil etmiştir. Reşideddin'in vasiyetnamesini esas edinerek onun serveti hakkında tetkikatta bulunan Prof. İ. Petruşevski «feddan»ı «çift» ve «zevc» olarak almakta ve bunun Anadolu için 7 den 10 hektara kadar çıkan ziraat sahası olacağını, İranın muhtelif yerlerinden «çift»e dair

verilen kayıtlarla mukayese ederek tayin eylemektedir [6]. Onun bu mütaleaları altına imza etmek zor ise de [7] kendi tarafımdan yapacak bir teklifim de olmadığından Reşideddin'in serveti ve Anadolu'da yaptığı işler hakkında bir malûmat verebilmek için «feddan» ın büyüklüğü hakkında bu profesörün takdirini kabul ediyorum.

Demek o halde Reşideddin'in şimdiki Türkiye hudutları içindeki emlaki 2690 «feddan», 26900 hektar kadar bir yekûn teşkil etmiş. Onun umum İlhanlar memleketindeki mâlikâneleri ise Petruşevski'nin aynı vasiyetnamedeki rakamları toplayıp takdir ettiği gibi 893090 hektar kadar olmuştur. Buna göre onun Rum'daki emlâki, umumî emlakının üçte birinden fazlasını teşkil etmiştir.

Reşideddin vasiyetnamesinde kendisinin nakit parasını 2750 tümen dinar, yani gümüş dinar, yani 37.500.000 dinar, ve 5000 miskal altın olarak göstermiştir. Her dinar bizim Türk lirasına yahut 75-80 kuruşa muadil olduğundan [8] her halde 30-35 milyon liralık bir meblâğ teşkil etmiştir. Reşid bu paranın 250 tümenini, geliri oğullarına olmak üzere, ticarete yatırmış, 1000 tümenini İlhan Olcaytu'ya, yine 1500 tümenini nakden oğullarına, 500 tümenini haremine, 350 tümenini gulam ve kenizeklerine, 150 tümenini sadakalara tahsis etmiştir. Bunlardan başka Reşidin sayısı pek yüksek hayvan sürüleri, cenup memleketlerinde pek çok hurma bahçeleri olmuş, onları da evladı arasına taksim etmiştir. Tek bir vezirin eline toplanan bu servet bu kadar geniş olursa Çinle Akdeniz sahilleri arasına «Ortak» ticaret teşkilâtı şebekeleri idaresi altına almış olan Moğol prenslerinin, Türk ve Uygur tüccarlarının sermayelerinin genişliği bununla kıyas edilebilir. Reşid Maverâünnehir, Hind ve Mısır ticaretine geniş mikyasta sermaye koymuş, Acem körfesinde deniz aşırı ticarete de iştirak etmiştir (s. 12-14, 162, 233). Basrada vali olan mutemedi (ihtimal bir Uygur) Sunkur Bavurçî'ya yazdığı yazısında (s. 14) Reşideddin Bombay yanındaki Chaul demek olan

[6] İ. Petruşevski, Feodal'noye xoziaystvo Reşideddina, *Voprosy İstorii*, 1951, N. 4, s. 92; Reşideddin'in kaydını kitabına alan A.K.S. Lambton'da (*Landlord and Peasant in Persia*, Lond. 1955, s. 97) «feddan» ı tayin etmemiştir.

[7] W. Hinz Mısır Memlûkleri zamanındaki feddanı Qalqaşandî'ye göre 6338 m² olarak tesbit etmektedir (*İslamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 65), yani bir feddan yarım hektardan biraz fazla.

[8] Gazan devri dinarı için Z. V. Togan, *Mogollar devrinde Anadolunun iktisadî vaziyeti* «Türk Hukuk İktisad Tarihi Mecmuası» c. I. 1930. s. 6-8 ve Hinz, zikri geçen eser, s. 5.

Saymura'daki ve her halde Hind Denizinde bir ada olan «Cazira-i 'uzma» (Büyük ada) ve neresi olduğunu tesbit edemediğim Şamuha nam yerde bulunan has emlakinden bahsediyor ve ona Hind, Habeş ve Qaravî'lerden 200 erkek ve 200 kadın siyah köle satın alarak Tebrize göndermesini emrediyor. Diğer bir yazısından (s. 166-167) Gücürat vilayetindeki emlakini Basradaki vekillerinin idare ettiği, Kerman ve Hindistan taraflarındaki ticaret işlerini bizzat kendisi, daha Argun Han padişahlığının son senesinde, Argunun fevkalâde elçisi sıfatıyla bu ülkelere giderek organize etmiş olduğu, Dehli ve Mültan'da da bulunduğu, nihayet Kâbil ve Horasan yoluyla İrana döndüğü (s. 159-169) öğrenilmektedir. Onun Horasandaki emlakine oğullarının en değerlilerinden olan Giyaseddin Muhammed (s. 135) ile Hoca Ahmed (s. 231) bakıyorlardı. Tekmil İrandaki emlakinin hesaplarını yürüten oğlu Mecdeddin'e Denizli'de oturduğu halde tabii olan ülkelerin en şimalisi olarak Belciman gösterilmiştir, ki Ebul-Feda'ya ve Temür tarihçilerine göre Coçi Ulusunda, Astarhan taraflarında bir şehirdir.

Reşideddin'in zamanında Sultaniye merkez olmak üzere Mave-râünnehirden Akdeniz sahillerine ve Bizansa kadar uzanan «şahrah», yani «İmparator Yolu» zamanın iktisadî hayatında hâkim olmuştur. Bu yolun şarkta Ceyhun (Amuderya) dan Sultaniyeye kadar uzanan ve 347 fersah tulünde olan kısmı «Şahrah-i şarqî» (yani Doğu İmparator yolu); Sultaniyeden Tebriz - Erzurum, Erzincan - Sivas üzerinden Konyaya kadar uzanan ve 301 fersah uzunluğunda olan garbî kısmı «Şahrah-i garbî» (yani «Batı İmparator yolu») tesmiye edilmiştir (*Hamdullah Qazvini, Nüzhet al-qulub*, Gibb neşri, s. 176, 180). İşte bu muazzam ticaret yolu üzerinde Abaka Han zamanında büyük inşaat yapıldı. Bu yolun Sivastan ayrılarak doğru İstanbula giden iki kolu üzerinde yapılan inşaat bizzat başvezir Şemseddin Muhammed Cuveyni'nin ve oğlu Hoca Harun'un idarelerinde icra edilmiştir. Sivasta Buruciye Medresesi, Gök Medrese ve Şemseddin'in Cuveyninin namına yapılan «Çifte Minare», Tokat'taki Şifahane hep 670/1271 de yani Şemseddin Muhammed Cuveyninin Anadolu'da bulunduğu senelerde yapılmış olduklarından İsmail Hakkı Uzunçarşılı (*Sivas Şehri*, s. 116) bu tarihin o zamanki İlhanlı ve Selçukilerin büyük imar tarihi olarak kaydetmiştir. Gazan ve Olcaytu Hanlar zamanının başveziri olan Reşideddin dahi oğulları Celaleddin ve Mecdeddini Rum vezirliklerine tayin ederek Abaka zamanındaki Şemseddinin gayretiyle başlanan işleri devam ettirmiştir. Şemseddin Muhammed Tokat ve Sivastan Tebrize dönerken öğ-

lu Hoca Harun'u Sivasta kendi yerine Küherkay Noyanın yanında bırakmıştı. İbn Bibi (Ayasofya nüshası, s. 723) «Ulug qutlug inanç bilga Humayun Sahib divan» diye telkib ederek yüksek faziletlerinden bahsettiği Hoca Harun'u «aklî ve naklî, imanî ve yunanî ilimlerde mütebahhir» bir devlet adamı sıfatiyle medhettiği gibi, Kerimeddin Aksarayı de (Osman Turan neşri, s. 313) Reşideddin'in Rum veziri olan oğlu Celal hakkında «bihakkın olgun, vezirlik temkini ve beylik şevketini şamil bir devlet adamı» olarak tevsif etmiştir.

Reşideddin'in oğlu Hoca Celal'i, Sivas merkez olmak üzere orta Anadolu vezirliğine, Hoca Mecdeddini de Denizli merkez olmak üzere, garbî Anadoluya vezir tayin ettirmesi kendisinin ve hanedanının bu «Şahrah-i Garbî» üzerindeki büyük siyasî ve iktisadî faaliyeti dolayısıyla olduğunda şüphe yoktur.

Hoca Celal, Reşideddin'in selçuklu Alaeddin Keykubad III bn Feramurz'un 1298 de Konya tahtına tayin edildiği sene yazılmış olduğu anlaşılan mektubundan (s. 208-220) anlaşıldığı veçhile, bu tarihten evvel Rum vezirliğinde bulunmuş. Sonra o İsfahanda vezirlik etmiş. Olcaytu zamanında tekrar Rum veziri olmuş, nihayet Ebu Sa'id devrinde 717 de Çobanoğlu Temürtaş ile birlikte tekrar Rum vezirliğine getirilmiştir (Aksarayı, s. 313, Hafız Abru *Zeyl*. Tahran tabı, s. 73).

Reşideddin'in evlendirilmeleri dolayısıyla zikrolunan oğulları arasında büyük oğullarının zikri geçmiyor. O cümleden Hoca Mecdeddin de zikredilmemiştir. Her halde o da bu zamanda yaşlı idi. O çok vakit Reşideddin'in kendi yanında bulunmuş. Oğlu, «Artuk» şeklinde türkçe isim taşıdığına göre (Hafız Abru, *Zeyl*, 178) Mecdeddin de Türk eşrafından birinin kızı ile evlenmiş olsa gerek. O muahharen Şeyh Hasan Çubanî devrinde de büyük vazifelerde bulunmuştur (a.e.s. 164), ki 1340 senesine raslar. Babasının bu Mecdeddin hakkında Hoca Maruf'a yazdığı mektubun sonuna (s.s. 15-18) 960 tarihi konulmuşsa da Olcaytu zamanında ve Sultaniye bina olunduktan sonra yazılmış olduğundan bu zatın garbî Anadolu'da oturduğu halde İlhanlı devletinin «Müşrif al-mamalik» vazifesini görmesi Olcaytunun cülus senesi olan 1304 (704) senesinden sonra olmuştur.

Reşideddin'in «Rûm-i a'lâ dediği vilâyeti Şarkiye ve Gürcistan valisi olan diğer oğlu Pir Ali, yahut Pir Sultan'ın Gazan Hanın 1300 senesinde yaptığı Suriye seferine iştirakini emrederek Reşideddin'in yazdığı bir mektubunda (s. 262-65) bu zat Trabzon ve Abhaz (Abaza) dağlarında gizlenen âsilerin ve Malatyada Fırrattan

geçip Suriye hududuna giden bazı aşiretlerin te'dibi ve Urfa (Ruha) da Mardin, Diyaribekir emirleri, Emir Sutay ve Taxtax («Ali Incü» nün cediti) ve diğerleri ile; Halepte de Gazan Hanın kendisi ile birleşmesi emredilmiştir. Bu sefer esnasında Pir Sultana «Rum-i A'la» vezirliğinde [9] Siirtli Hoca Muineddin niyabet edecekmiş. Bu sene Erzurumda «Üç Künbetler» tesmiye olunan künbetlerden birinin içinde «Taceddin bn Reşid» isminde birisinin mezar taşı görüldü ki bu zat «mazlum genç»olarak 732 senesinde vefat etmiş. Kim bilir belki bu da Reşideddin'in oğullarından biri olabilir. Bu taşın resmini neşreden Abdurrahim Şerif Baygu (*Erzurum tarihi*, s. 157) vazıh olarak «Taceddin bn Reşid» yazılan ismi «Taceddin Reşid» okunmuş ve yine aynı şekilde «Mazlum merhum» olan «Alaeddin Emir Ali» isminde birisinin bu Taceddininki ile beraber bulunan taşının resmini ilâve etmiştir. Bu da Reşideddin'in oğlu Emir Ali olabilir, ki namına yazılan mektuplar bu eserde vardır. Her iki taşın yazılış tarzı aynıdır, yani aynı zamanda yapılmış iki eser olduğu vazıhtır.

Reşideddin'in mektuplarında Anadolu ile ilgili malûmattan daha şunları zikrederim :

S. 208-220 de Gazan Hanın Konya tahtına nasbettiği Alaeddin Keykubat (yani III bn Feramurz)ın Reşideddine yazdığı bir mektup ve ona Reşideddin'in cevapları bulunuyor. Alaeddin arapça şiirlerle dolu olan bu farsça mektubunda «Hind, Rum ve Çin ülkelerini kendi şevketine müsellemler kılan sultan al-vüzera Reşil al-haq ve al-dünya ve 'l-din »diye tavsif ve çok tebcil ettiği Reşideddine kendisinin daha pek genç olduğu halde dünyadan bıkmış, ölümü bekleyen birisi olduğunu anlatmış, «açarib 'açarib» diye vasıflandırdığı akrabalarının entrikalarından çok şikâyet etmiş, Sinop hâkimi olan Kiyümers (bn İzzeddin Keykavüs) ten kaçıp bitkin bir halde, Tebrize gitmek üzere, Tokata gelmiş olduğunu, orada kendisine Reşideddin'in bu şehri arpalık olarak vermiş olduğunu, Reşideddin'in oğlu Hoca Celaleddin Rum'dan ayrılmadan önce vaziyetinin daha iyi olduğunu beyan etmiş, Reşideddini kendi babası yerinde gördüğünü belirtmiştir. Reşideddin de onun suallerine cevaplarında ona «oğlum» (ferzend) diye hitap eder ve ona âbâ ve ecdadının vatanı «İmanın Kâ'besi» ve «İrfan kuşlarının yuvası» (yani Celaleddin Rumi'nin yattığı yer) olan Konyayı verdirdiğini an-

[9] «Vezir» bu zaman hakikî askerî vali olan Mogol emirlerinin yanında onlara tabi ülkeleri bilfiil idare eden yüksek müslüman memuru demek idi.

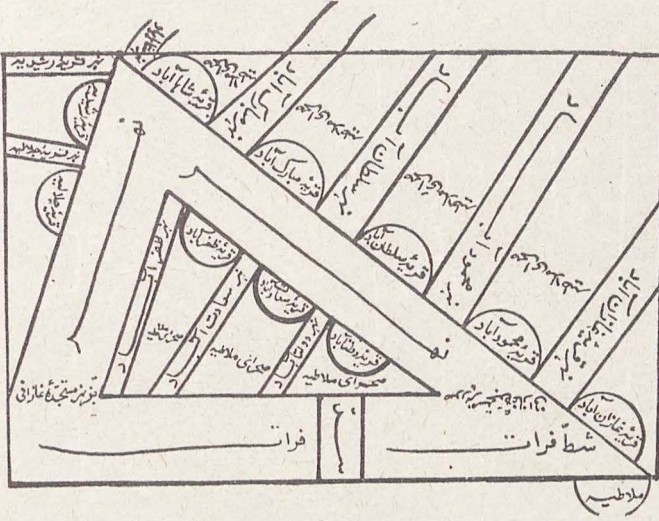

latır, ki bu da 1298 de vaki olduğuna göre bu mektup bu sene yazılmış olacaktır.

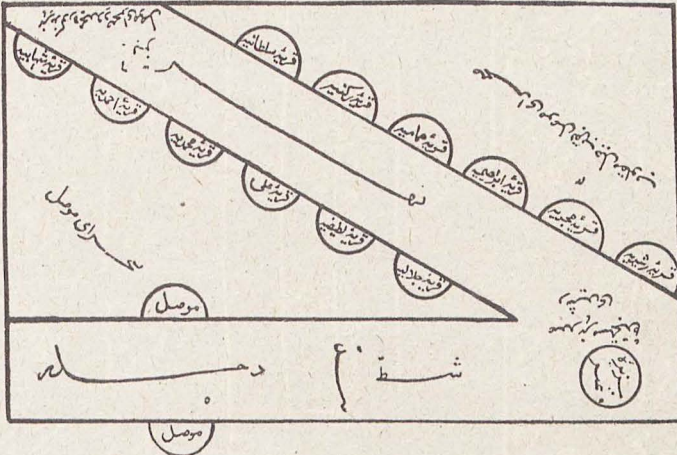
S. 273-78 de Muineddin Süleyman Pervane'nin Reşideddine yazdığı bir mektupta bu zat o zaman «Emir Şemseddin Muhammed Türkmani», yani Karaman beyi Mehmed ile «Çitax», yani Çataq'ların birleşerek Anadoluyu cehenneme çevirdikleri anda Erzincandan bir kulübede hasta yattığını, bu Şemseddin Mehmed, ve maiyetinin Erzincan üzerinden Bayburt'a geçip yağma ile meşgul olduklarını, Sinoptan Ayıntaba kadar uzanan bütün Rumu tahrib ettiklerini, fakat sonradan Catax emirleri ile arası açılıp işleri bozulduğunu, nihayet «Tqi Nuyan», yani Emir Sutay'ın oğlu «Togay Noyan» (Haci Tugay) 'ın «Rum-ı A'lâ» ya gelerek bunları tenkit edildiğini anlatmıştır, ki hikaye Aksarayı s. 66, 71 de de mezkûrdur.

S. 247-251 Sivashlı mutemedi ve naibi ve Rum ülkesinin müstevfisi Hoca Celaleddin Sivasî'ye elçi ve tacir sıfatiyle Magrip vilayetlerine gidip yürüyen Hoca Ahmed'in Magrip ülemasından kendisine (yani Reşideddine) 37 aded hediye kitap getirmiş olduğunu, bunların Reşideddin namına yazılmış olduklarını, bu hediyeleri göndererek cevap vermek gerektiğini ve kendisini «Memalik-i Rum» da «haqq al-taqrir» olarak aldığı paralardan verilmesini emretmiştir. Tarablüslü, Kayravanlı, Endelüslü, İşbiliye ve Kurtubalı olan bu âlimlere beherine 20,000 dinar, 2000 altın, bazılarına 10,000 dinar ve 1000 altın, sencabi kürk, eğerli katır; Tunuslu, Ceziret al-ahdar'lı âlimlerin beherine 20,000 dinar, 2000 altın, bazılarına 10,000 dinar gönderilecek hediyelerin miktarı tasrih edilerek yazılmış ve bunlardan makbuz getirilmesi lüzumu da belirtilmiştir.

Malatya'da Gazan Han'ın açtığı kanalların plânı

Resideddin'in Diçede açtığı kanalların plânı

